

PKK TARAFINDAN ENERJİ NAKİL HATLARINA YÖNELİK OLARAK GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRILARIN TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Selim KURT*

Başak Merve ERİNÇ**

Makale Geliş Tarihi/Received: 05/03/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 21/05/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atf için / To cite: Kurt, S., Erinç, M. B. (2021). PKK Tarafından Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Saldırıların Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-27.

Özet: PKK terör örgütü 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de bulunan enerji nakil hatlarına yönelik saldırılarını yoğunlaştırmaya başlamıştır. PKK tarafından enerji nakil hatlarını hedef alan bu tür saldırıların, Türkiye’nin transit ülke olma konumunu zayıflatmak, ülkeyi ekonomik manada zarara uğratmak ve uluslararası alanda ülkeye yönelik güven duygusunu ortadan kaldırmak gibi amaçlarının bulunduğu söylenebilir. Enerji kaynaklarının taşınması hususunda göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsur hiç şüphesiz güvenlidir. Günümüzde enerji arz güvenliğini etkileyen en önemli tehditlerden biri hiç şüphesiz enerji nakil hatlarına yönelik olarak gerçekleşen terör eylemleridir. Bu noktada PKK’nın özellikle 2000’li yıllarla birlikte Türkiye içerisindeki terör eylemlerini enerji altyapıları da hedef alacak şekilde genişlettiği görülmektedir. 2008 yılında uluslararası alanda öneme sahip BTC boru hattına gerçekleştirilen saldırı Türkiye’deki enerji altyapılarına yönelik en ciddi saldırılarından biri olmuştur. PKK, Çözüm Süreciyle birlikte ülke içindeki eylemlerini azaltmış olsa da, zaman içerisinde tekrardan saldırılarına ve bu çerçevede de enerji altyapılarını hedef alan eylemlerine devam etmiştir. PKK’nın söz konusu eylemleriyle, Türkiye’nin güvenli bir enerji nakil güzergâhı olma hedefine darbe indirmeye çalıştığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Güvenlik, Enerji Nakil Hatları, PKK, Terörizm

THE EFFECTS OF THE PKK ATTACKS ON ENERGY TRANSMISSION LINES TO TURKEY'S ENERGY SECURITY

Abstract: PKK terrorist organization began to intensify their attacks on energy transmission lines in Turkey since the beginning of the 2000s. It can be said that such attacks targeting energy transmission lines by the PKK have the purpose of weakening Turkey's position as a transit country, damaging the country economically, and eliminating the sense of trust towards the country in the international arena. Security is one of the most important factor to be considered regarding the transport of energy resources. Today, one of the most important threats affecting energy supply security is undoubtedly terrorist attacks against energy transmission lines. At this point, it is seen that the PKK expanded the terrorist attacks in Turkey to target energy infrastructures, especially in the 2000s. The attack on the internationally important BTC pipeline in 2008 was one of the most serious attacks on the energy infrastructures in Turkey. Although the PKK has reduced its activities in the country with the “Solution Process”, it has continued to attack again over time and within this framework, its actions targeting energy infrastructures. It can be said that PKK tries to deal a blow to the Turkey’s aim to be a secure energy hub with these attacks.

Keywords: Energy, Security, Energy Transmission Lines, PKK, Terrorism

* Doçent Doktor, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selim.kurt@giresun.edu.tr, (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

 <https://orcid.org/0000-0002-0462-5791>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, basakmerveerinc.2806@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8950-2829>

Giriş

İnsan ve toplum hayatının ayrılmaz bir parçası olan enerji olgusu, ateşin bulunmasıyla birlikte ön plana çıkmıştır. Enerjinin keşfi, kaynak kullanımının önemini arttırmış ve zaman içerisinde güvenlik kavramıyla iç içe kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla güvenlik olgusuyla da ilişkilendirilen enerji, Türkiye gibi enerjisini dışarıdan satın alan ülkeler için hayati bir önemdedir. Kaynakların kesintisiz, güvenilir yollardan, makul fiyatlardan ve ekonomiye zarar vermeyecek şekilde tedarik edilmesini ifade eden enerji güvenliği bağlamında Türkiye, doğu-batı arasında inşa edilen/edilecek olan enerji nakil hatlarıyla kaynakların taşınmasında kilit role sahip bir ülke konumuna gelmiştir. Bu önem artışına paralel olarak Türkiye'nin gerek enerjiye erişimde gerekse enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması hususunda oynadığı rolünde dönüştüğü gözlemlenmektedir.

1980'li yılların ortalarından beri Türkiye, Partiya Karkeren Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) adlı terör örgütüyle mücadele etmektedir. Son derece farklı hedeflere yönelik eylemler gerçekleştiren terör örgütü özellikle 2000'li yılların başından itibaren enerji iletim kanallarını da hedef almaya başlamıştır. Örgütün, daha önceden de enerji alt yapılarına yönelik saldırıları olmuşsa da, bu alandaki eylemlerin stratejisi eskiye nazaran değişiklik göstermeye başlamıştır. Şöyle ki, bu eylemler başlangıçta, ayırım gözetmeksizin her türlü boru hattını hedef alırken, ilerleyen süreçte çok-uluslu şirketlerin ortak olduğu boru hatlarına karşı saldırıların azaldığı ve genellikle iki ülke arasında kaynak iletimini sağlayan boru hatlarına yöneldiği görülmüştür. Terör saldırıları, hem enerjinin güvenli bir şekilde taşınmasını engelleyerek Türkiye'nin enerji güvenliğine zarar vermekte hem de üzerinden geçen transit taşıma güzergâhları bağlamında uluslararası enerji güvenliğine de önemli ölçüde zarar vermektedir. Ayrıca Türkiye'nin çevresindeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıma noktasında sahip olduğu konumu da tehdit eder hale gelmiştir.

Bu çerçevede, çalışmada, Türkiye'deki enerji nakil hatlarının PKK terör örgütü tarafından neden hedef alındığının yanı sıra bu saldırıların Türkiye'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerinin hangi düzeyde olduğunun incelenmesi de amaçlanmaktadır. Bu çalışmada büyük ölçüde PKK'nın Türkiye'deki petrol ve doğalgaz taşıma hatlarına yönelik saldırıları göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu taşıma hatlarına gerçekleştirilen saldırıların ayrı bir şekilde bir arada verildiği bir veri tabanı¹ bulunmadığı için, bu saldırılar ağırlıklı olarak web tabanlı haber siteleri üzerinden tespit edilip derlenmiştir.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde enerji ve enerji güvenliği hususları ele alınarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'deki petrol ve doğalgaz boru hatları ile söz konusu boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırıları ele alınmış ve bu çerçevede Türkiye'nin uzun yıllardır mücadele ettiği PKK terör örgütünün hem Türkiye'deki, hem de dış ülkelere gelip Türkiye'den geçen ve Batı'ya enerji taşıyan boru hatlarına yönelik

¹ Terör saldırılarına ilişkin en geniş veri tabanı Global Terrorism Database'tir. Ancak söz konusu veri tabanının websitesi incelendiğinde bir terör örgütünün gerçekleştirdiği eylemlerin dökümünde karşımıza çıkan "Target Type" sekmesinde "Enerji Altyapıları" gibi bir hedef adının yer almadığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Global Terrorism Database, "Search Terms: (PKK)", <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?search=PKK&sa.x=25&sa.y=9>

gerçekleştirdiği saldırılar yıl bazında sıralanmıştır. Son bölümde ise enerji nakil hatlarına yönelik gerçekleşen terör faaliyetlerinin Türkiye'nin enerji güvenliği üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Enerji ve Enerji Güvenliği

1.1. Enerji Nedir?

İnsanlığın milyonlarca yıl önce ateşi bulmasıyla birlikte enerji keşfedilmiştir. XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi'ni hızlandıran süreç, büyük ölçüde kömürün enerji elde etmek amacıyla kullanıma alınmasıdır. XIX. yüzyılda, daha önce keşfedilen, doğalgaz ile petrolün kullanımı artmaya başlamış ve bu alanda teknolojik gelişmelerin artmasıyla önemli ilerlemeler sağlanmıştır (Özalp, 2018, s. 51). Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesini sağlaması noktasında en temel gereksinimlerden biri haline gelmiştir (Batı, 2017, s. 22).

Enerji, yüzyıllardır insanların yaşamlarını sürdürebilmelerinde en temel kaynaklardan biridir. Geçmişte kazanılan tecrübeler günümüzde enerjinin, ülkelerin ve toplumların gelişmesinde önemli bir unsur haline gelmesini sağlamıştır (İlbaş, 2014, s. 11). En net anlamda enerji, iş yapma yeteneğidir. “Enerji nedir?” sorusunu, “insanoğlunun daha rahat ve kaliteli yaşamasını, ısınmasını, serinlemesini, aydınlanmasını, hareket etmesini sağlayan, ama diğer taraftan da uğruna nice savaşların, işgallerin yapıldığı, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan bir unsur” olarak tanımlamak mümkündür (Pamir, 2015, s. 27). Bu noktada Winston Churchill'in “Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir.” sözü son derece anlamlıdır. Bu söz enerjinin uluslararası alanda ne kadar büyük bir önem taşıdığını gözler önüne sermektedir (Doster, 2014, s. 599). Enerjinin ayrılmaz bir parçası gibi görünen bazı sözcükler de bulunmaktadır. Toplumsal gelişimin vazgeçilemez girdilerinden biri olan enerjinin, “barış, huzur, refah” gibi “olumlu” sözcükler ile bağdaştırılması gerekirken, yaşanan güç mücadelesine paralel olarak “sorun, kriz, kesinti, savaş, işgal, katliam” gibi “olumsuz” sözcükler ile daha fazla bağdaştırılır bir hale geldiği görülmektedir (Pamir, 2015, s. 27).

Enerji denildiğinde kendini yenileyen ve yenileyemeyen enerji kaynakları akla gelmektedir. Kendini yenileyen enerji kaynakları, hiç tükenmeyeceği düşünülen ve çevreye zarar vermeyen hidrolik enerji ile güneş, rüzgar, gelgit, dalga gibi enerji kaynaklarıdır. Kendini yenileyemeyen enerji kaynakları ise, yüksek karbon içeren, çevreye zarar veren ve kullanımı arttıkça tükenen kömür, petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarıdır.

Diğer taraftan enerjinin dönüşüme uğramamış hali birincil enerji olarak nitelendirilmektedir. Birincil enerji kaynakları içerisinde petrol, doğalgaz, kömür, linyit ile hidrolik, nükleer, güneş, rüzgâr, gelgit, dalga enerjisi ve hayvan ve bitki atıkları bulunmaktadır. Enerjinin birincil ve ikinci kaynaklardan dönüştürülmüş haline ise ikincil enerji denilmektedir. İkincil enerji kaynakları içerisinde ise, elektrik, havagazı, sıvılaştırılmış petrol gazı bulunmaktadır (Özgen, 2015, s. 237).

Enerji, ülkelerin ve milletlerin gelişmişlik düzeyinin önemli göstergelerinden biridir. Günümüzde, uluslararası politikada sürdürülen mücadelenin büyük ölçüde enerji alanına kaydığı göz önünde bulundurulduğunda, ülkeler enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerji taşıma güzergâhlarını kontrol etmek istemektedirler. Türkiye enerji kaynakları açısından zengin olmasa da, enerjinin arz ve talep noktaları arasında köprü işlevi görmekte hatta anahtar ülke konumunda

bulunmaktadır (İlbaş, 2014, s. 17). Bu da onu XXI. yüzyılda enerji konusunda önemli bir ülke haline getirmektedir.

1.2. Enerji Güvenliği

Enerji ile bağlantılı olan bir diğer husus ise hiç kuşkusuz enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği farklı güvenlik kavramlarıyla iç içe bulunmakta ve farklı açılardan tanımlanabilmektedir. Güvenlik kavramı uzun yıllar askeri anlamda kullanılmışken, Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri, ekonomik, çevresel, siyasi ve toplumsal konular başta olmak üzere farklı alanlar için de kullanılabilir hale gelmiştir (Özgen, 2015, s. 235). Enerji güvenliğini sadece enerji kavramı ile açıklamak doğru değildir. Enerji güvenliği petrol başta olmak üzere fosil yakıtlara güvenli bir şekilde ulaşma imkânı olarak da anlaşılmaktadır. Doğalgaz gibi diğer enerji kaynaklarının enerji güvenliği kapsamı içerisinde yer alması kavramın alanını genişletmiştir. Enerji güvenliği üzerinde yapılan pek çok tartışmanın yeni olmadığı, enerji güvenliği tartışmalarının I. Dünya Savaşı öncesine kadar gittiği görülmektedir. Winston Churchill'in, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, İngiliz donanmasını Alman donanmasından daha hızlı kılmak ve böylece küresel konularda etkinliğini devam ettirebilmek amacıyla, kömür yerine petrole dayalı gemilerden oluşan bir donanma kurma yönünde aldığı tarihi karar, enerji güvenliğinin bugünkü uluslararası politikanın ve güvenliğin başlıca konularından biri haline gelmesini sağlamıştır. Churchill'in, "çeşitlilik, sadece ama sadece çeşitlilik" ifadesi enerji alanında tek bir kaynağa bağlı kalmama anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern anlamda enerji güvenliği algısını şekillendiren olay ise 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'dir (Karabulut, 2016, s. 33-35).

1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'nin yanı sıra Vietnam Savaşı, İran Devrimi ve 1980'li yıllarda gerçekleşen küreselleşme hareketleri sonucunda, ülkelerin stratejik açıdan gelişmelerinde önemli bir payı bulunan jeopolitik kavramı da tekrardan önem kazanmıştır. Jeopolitik kavramının yeniden ön plana çıkması sadece enerji kaynaklarının bulunduğu alanları değil, enerjinin arz-talep noktaları arasındaki tüm coğrafi unsurları içeren stratejik bir yol gösterici haline gelmiştir (Sevim, 2012, s. 4380). Stratejik açıdan coğrafi unsurların incelemesi ve bunlara ilişkin sonuçlar çıkarılması, jeostratejinin konusudur. Jeostrateji, coğrafi unsurlar ile strateji arasındaki ilişkileri incelemektedir. Jeopolitik ise, bir ülkenin güvenlik politikalarını coğrafi şartlara göre açıklamaktadır. Bu açıdan jeopolitiğin coğrafi unsurları incelendiğinde, bir ülkenin coğrafi konumunun, bütünlüğünün, stratejisinin ve özelliklerinin anlaşılması daha da kolaylaşacaktır (Karabulut, 2013, s. 25-34). Jeopolitiğin güç mücadelelerinin ana açıklayıcısı olması noktasından hareketle, Napolyon, "Coğrafya ulusların kaderidir." ifadesini kullanarak jeopolitiğin önemine işaret etmiştir. Diğer taraftan coğrafyanın kader olduğunu İbn-i Haldun, Napolyon'dan da önce dile getirmiştir (Özdemir, 2018, s. 84-85).

Enerji jeopolitiği ise enerji arz ve talep merkezleri, taşıma güzergâhları ve enerji fiyatları gibi faktörlerin etkilerinin analiz edilmesidir. Ulusal strateji ile ekonomik büyümenin etkinliğine önemli bir katkısı bulunması nedeniyle enerji jeopolitiğinin devlet çıkarlarını içerdiğini anlamak hayati bir önemdedir (Campos & Fernandes, 2017, s. 23). Bu çerçevede enerji jeopolitiğinin kısaca kaynakların yerinin devletlerin politikaları üzerindeki etkisi şeklinde tanımlanabileceği söylenebilir (Skeet, 1996, s.265). Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin, jeopolitik ve jeostratejik

açılardan bulunduğu konum itibariyle, enerji kaynaklarına erişim noktasında stratejik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

İnsanların, devletlerin, toplumların, milletlerin ve hatta ülkelerin çağdaş, modern, refah bir ortamda yaşayabilmeleri için enerji yaşamın temel kaynağını oluşturuyorsa, devletlerin de vatandaşlarına daha iyi bir yaşam sunabilmeleri için enerji güvenliğini göz ardı etmemeleri gerekmektedir (Özalp, 2018, s. 34). Enerji güvenliğinin daha öncelikli hale gelmesinin arkasında yatan neden ise, enerji talebinde küresel alanda gerçekleşen hızlı artıştır (Özgen, 2013, s. 102). Bu noktada hem enerji üreticisi hem de tüketicisi olan ülkeler enerji güvenliğine büyük bir önem atfetmektedirler. Enerji güvenliği çerçevesinde enerji altyapılarına gerçekleşmesi muhtemel bir saldırı, tehdit veya potansiyel bir siyasi ve ekonomik krizin önceden tespitinin yapılarak gerekli önlemlerin alınmasının hayatiyetine dikkat çekilmektedir (Özalp, 2018, s. 37).

Son yıllarda ulusal ya da uluslararası nakil hatlarının güvenliği noktasında enerji güvenliği tabirinin daha fazla ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Enerji güvenliği, enerjinin arz-talep sıkıntısına neden olmayacak bir şekilde kesintisiz, makul fiyattan, kalkınma düzeyini sürdürebilecek ve devamlılığını sağlayabilecek şekilde, çevreye zarar vermeden temin edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Özalp, 2018, s. 35). Söz konusu hususlardan bir veya birkaçının gerçekleştirilmemesi halinde, enerji güvenliği için yeterli şartların sağlanamaması dolayısıyla enerji güvenliğinden söz edilmesi de mümkün olmayacaktır (Pamir, 2015, s. 39).

Enerji güvenliği kavramı üzerinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar konunun enerji ve güvenlik boyutlarıyla ilgilidir. Enerji güvenliğini enerji açısından incelediğimizde, enerjinin temin edilebilirliği, erişilebilirliği ve makul fiyatlı olması anlaşılmalıdır (Telli, 2014, s. 370). Enerji güvenliğine güvenlik açısından baktığımızda ise, enerjinin iletimi, üretimi, dağıtımı, tüketimi ve pazarlanması hususlarında gerekli olan tüm ekipmanların, aletlerin, tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlaşılmalıdır. Günümüzde enerji güvenliği, ağırlıklı olarak, enerjinin üretimi, iletimi ve dağıtımı noktalarındaki alt yapılara yönelik muhtemel bir terör saldırısının üzerine odaklanmaktadır.

Enerjinin jeopolitik algısının değişmesi sonucunda tüketici konumunda bulunan ülkelerin iki temel kaygı taşıdığı görülmektedir. Birincisi, kaynak milliyetçiliği, ikincisi ise enerji terörüdür (Akbaş & Ürün, 2016, s. 110). Kaynak milliyetçiliğinde, ulusal enerji sektörleri üzerinde otoriteye sahip olan devletlerin, enerji politikalarını devletçi bir bakış açısıyla (piyasa dışı veya siyasi içerikli politikalar) sürdürmeleri anlaşılmaktadır. Enerji terörü kavramı ise tüketici ülkelerin kritik enerji altyapılarını (boru hatları, enerji terminalleri, petrol, LNG, enerji santralleri vb.) hedef alan saldırılar ile karşı karşıya kalmaları durumunu ifade etmektedir. Bu tür saldırıların enerji altyapıları üzerindeki riskleri arttırdığı söylenebilir (İşeri & Dilek, 2012, s. 231-232).

Enerji güvenliği denildiği zaman, enerjiyi ithal eden ülkeler için “enerji arz güvenliği”, enerjiyi ihraç eden ülkeler için “enerji talep güvenliği”, geçiş ülkeleri için ise “enerji geçiş güvenliği” ön plana çıkmaktadır. İhtiyacından daha az enerji üreten ülkeler enerjilerini ithal etmek zorunda kaldıklarından “enerji arz güvenliği”, ihtiyacından daha fazla üretim yapan ülkeler için de “enerji talep güvenliği”, geçiş güzergâhında bulunan ülkeler için ise “enerji geçiş güvenliği” önemli olmaktadır. Bu çerçevede enerji güvenliği, çok boyutlu bir şemsiye olarak nitelendirilmektedir (Telli, 2014, s. 370-371).

Türkiye, enerjinin üretim noktasından dağıtım noktasına ulaştırılması noktasında transit geçiş ülkesi olma özelliğine sahiptir. Enerji güvenliği, arz-talep noktasında enerji rezervlerinin olup-olmadığı ya da kullanılıp-kullanılmadığı noktasında başlamaktadır. Yani enerjinin hem talebinde hem de arzında enerji güvenliği ön planda tutulmaktadır. Enerji hatlarında yaşanabilecek herhangi bir sıkıntı teknolojik kaynaklı olabilmekte ya da siyasi, ekonomik alanda yaşanan herhangi bir olumsuzluğun enerji hatlarında yaratacağı sıkıntı enerji güvenliğine olumsuz bir etkide bulunabilmektedir (Erkan, 2015, s. 128). Ayrıca enerji güvenliği, sürdürülebilirlik/devamlılık ve erişilebilirlik açılarından da önemli olmaya başlamıştır. Erişilebilirlik ve sürdürülebilirlik açılarından, ihtiyaç dahilinde olan kaynakların temini ve ulaşılabilirliği ve enerjinin kesinti ve aksama olmadan devamlılığın sağlanması bir ülkenin büyümesinde ve kalkınmasında oldukça elzemdir (Özalp, 2018, s. 36-37). Enerji rezervi bulunmayan ülkeler ve kullanılmayan enerji kaynakları açısından güvenlik kaygısı taşımanın gereği yoktur. Ama bu durum her ülke ya da geçiş bölgesi için geçerli bir durum değildir. Türkiye, enerji rezerv miktarı ve kaynak çeşitliliği açısından zengin olmasa da, geçiş bölgesi olmasından dolayı enerji güvenliğine daha fazla dikkat etmesi gereken bir ülke konumundadır (Erkan, 2015, s. 129).

Türkiye, enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhında olan bir ülkedir. Bu noktada enerji nakil hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırıları ile sabotajlar enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde iletimine ve dağıtımına önemli bir engel teşkil etmektedir. Enerji kaynaklarının iletimi ve dağıtımı güvenli bir şekilde yapılamadığında Türkiye hem ulusal güvenlik açısından hem de ulusal ekonomi açısından zarara uğramaktadır. Türkiye uzun yıllardır terör saldırılarına maruz kalan bir ülkedir. Özellikle son yıllarda Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırılarının boyutu da değişerek enerji eksenine kaymaktadır. Terör gruplarının şehir merkezlerinde ve kırsal kesimlerde yaptıkları saldırılarda başarısız sonuçlar elde etmeleri, kolay hedef haline gelen petrol ve doğalgaz nakil hatlarına yönelik gerçekleşen terör saldırılarını gündeme getirmiştir. Terör örgütlerinin enerji nakil hatlarına saldırılarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu noktadaki ilk hedefleri ses getirmektir. İkinci hedefleri ise Türkiye gibi bölgesel enerji dağıtım merkezi olma hedefi bulunan ülkelerin güvenilirliğini ortadan kaldırmaktır. Böylelikle enerji iletimi hususunda da rekabet halinde bulunan bir ortamda diğer ülkelerin ön plana çıkarılması için enerji nakil hatlarına yönelik saldırıların gerçekleştirildiği de söylenebilir (Akbaş & Ürün, 2016, s. 104).

Terör örgütleri tarafından enerji tesislerine yönelik gerçekleştirilen saldırılar hem kolay hem de etkileri açısından önemlidir. Enerji tesislerine yönelik yapılan saldırıların siyasi ve ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Türkiye kendi yerel kaynaklarını terör tehdidinden dolayı tam manasıyla kullanamamakta ve bu durum cari açığın yükselmesine ve enerji ithal edilen ülkelere yönelik bağımlılığın her geçen gün daha da artmasına sebebiyet vermektedir (Erkal, 2018, s. 68). Bu çerçevede PKK zaman zaman Türkiye'den geçen transit boru hatlarına da saldırılar düzenlemektedir. Enerji nakil hatlarına yapılan saldırılar enerji akışını durma noktasına getirdiği gibi, söz konusu ülkenin ekonomisine de ağır bir darbe vurmaktadır (Akbaş & Ürün, 2016, s. 111). Bu noktada bugün olduğu gibi gelecekte de Türkiye'nin coğrafyasından kaynaklanan avantajlı durumunu ortadan kaldırabilmek için terör örgütünün enerji nakil hatlarına yönelik saldırılarda bulunma olasılığı söz konusudur.

2. PKK Terör Örgütünün Türkiye’de Bulunan Enerji Nakil Hatlarına (Petrol-Doğalgaz Boru Hatları) Yönelik Saldırıları

Boru hatları, petrol ve doğalgazın ulusal-uluslararası alanda arz-talep merkezleri arasında hızlı, güvenilir ve ekonomik bir şekilde iletimini sağlayan altyapı sistemleridir (Akın, 2015, s. 4). Söz konusu tanımdan da anlaşılacağı üzere boru hatlarının enerji güvenliği ile bağlantısı bulunmaktadır. Boru hatları enerjinin taşınmasında, fiyat istikrarının sağlanmasında ve çevre koşullarından etkilenmeden enerjinin iletiminde ve dağıtımında çeşitli üstünlüklere sahiptir. Ancak boru hatlarıyla enerji taşınmanın üstünlükleri olduğu gibi zayıf noktaları da bulunmaktadır. Boru hatları, bir sabotaj veya saldırı nedeniyle ağır bir ekonomik kayba sebebiyet verebilmektedirler.

Ekonomik, siyasal ve sosyal alanda enerjinin uygun koşullarla ve sürekli bir şekilde sağlanması önemlidir. Boru hatlarının, taşımacılık noktasında maliyeti yüksek olsa da, işletme açısından daha ekonomik, güvenilir olmalarının yanı sıra hızlı taşımaya imkân vermelerine ilave olarak yatırım maliyetlerinin kısa sürede amorti edilebilir olması halinde genellikle tercih edilmektedirler (Akın, 2015, s. 4).

Türkiye, stratejik açıdan “enerji koridoru” olma özelliğini devam ettirmek için kendi üzerinden geçen boru hatlarının inşasına destek vererek bölgesel ve uluslararası alandaki rekabet gücünü arttırmak istemektedir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, t.y.). Bu çerçevede aşağıda öncelikle Türkiye’de yer alan petrol ve doğalgaz boru hatlarının neler olduğuna kısaca değinilecek ve ardından da kronolojik olarak söz konusu hatlara yönelik saldırılar ele alınacaktır.

2.1. Petrol Boru Hatları

Türkiye’de transit geçişli iki tane petrol boru hattı mevcuttur. Bu hatlardan ilki, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı’dır. 2006 yılında devreye giren hat, Azerbaycan petrolünün Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye sınırlarına ulaştırılarak Adana ilinin Ceyhan ilçesindeki deniz terminaline taşınmasını ve buradan da tankerlerle uluslararası pazarlara ulaştırılmasını amaçlamaktadır (BOTAŞ, t.y.). BTC ham petrol boru hattı, Türkiye sınırına Ardahan ilinden ülkeye girmekte ve 10 (Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş, Osmaniye ve Adana) ilden geçerek deniz terminaline ulaşmaktadır (Kartoğlu, 2010, s. 61).

Hatlardan ikincisi ise, Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı’dır. Kerkük-Yumurtalık ya da Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı olup, bu hat Türkiye’nin ilk uluslararası boru hattıdır. 1973 yılında yapılan bir hükümetler arası anlaşma ile 1979 yılında işletmeye alınan hat, Irak’ın Kerkük ve diğer üretim alanlarındaki petrolünün Ceyhan’daki deniz terminaline ulaştırılabilmesi için inşa edilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.a).

İki transit petrol boru hattının yanında Türkiye’nin kendi içerisinde ulusal iki tane petrol boru hattı da bulunmaktadır. Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı, 1967 yılında işletmeye açılan Türkiye’nin ilk ham petrol boru hattıdır. Batman ve çevresinden çıkarılan petrolerin Dörtyol rafinerisine ulaştırılıp buradan da tüketim yerlerine taşınması amacıyla inşa edilmiştir. Ceyhan-Kırıkkale ham petrol hattı ise, Ceyhan deniz terminaline gelen petrolerin Kırıkkale rafinerisine taşınarak ülkenin ham petrol ihtiyacının karşılanması amacıyla yapılmıştır (Acar vd., 2007, s. 60). Diğer taraftan Türkiye’de 2007 yılına kadar faaliyette olan Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı’nın faaliyetlerine ise, yaşanan petrol hırsızlığı hadiseleri ve doğal afetler

nedeniyle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından son verilmiştir (Petrol Hakkında Herşey, t.y.).

Proje aşamasında olan ve boğazları devre dışı bırakması düşünülen Samsun-Ceyhan petrol boru hattı ise, söz konusu iki nokta arasında petrol ulaştırılmasını sağlamak için düşünülen bir boru hattı projesidir (Kartoğlu, 2010, s. 63). Samsun-Ceyhan boru hattı projesinin temel atma töreni 24 Nisan 2007 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu projeye birlikte öngörülen diğer projelerin de devreye girmesiyle birlikte Ceyhan'ın önemli bir enerji merkezi olması, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de en büyük petrol terminaline dönüşmesi hedeflenmektedir (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2008). Ancak 2010 yılında Rusya Federasyonu (RF) petrol boru hattı tekeli Transneft başkanı Nikolay Tokarev yapmış olduğu açıklamada, Karadeniz ve Akdeniz arasında bağlantı sağlayacak olan Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesinin durdurulduğunu belirtmiştir (Reuters, 2010). Hazırlanan fizibilite çalışmaları sonucunda, Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile ilgili pek çok soru işaretinin bulunduğu, Boğazlardan geçiş güzergâhına nazaran nakliye ücretinin de daha pahalı olacağı ifade edilmiştir (Milliyet, 2010). Bu nedenle proje ekonomik olmadığı gerekçesiyle durdurulmuş ve yerine deniz ulaşımının kullanılması daha makul görülmüştür (Akın, 2015, s. 28).

2.2. Doğalgaz Boru Hatları

Türkiye 1984 yılında imzaladığı anlaşma çerçevesinde ilk doğalgazını, RF'den Batı Hattı olarak anılan hat üzerinden 1987 yılından itibaren almaya başlamıştır (Gazel, 2004, s. 14). Bu hat Bulgaristan sınırından girerek Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir ve Ankara güzergâhlarını takip etmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.b).

Türkiye'nin doğusunda yer alan bir diğer doğalgaz boru hattı ise İran-Türkiye doğalgaz boru hattı, diğer adıyla Doğu Anadolu Doğalgaz Ana İletim Hattı'dır. Bu hat Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinden başlayarak Erzurum, Sivas, Kayseri üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.b). Bir diğer hat olan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Boru Hattı ise, Hazar Denizi kıyısında yer alan Şahdeniz sahasında üretilen gazın Türkiye'ye ulaştırılması amacıyla 2007 yılında faaliyete girmiştir (Akın, 2015, s. 30). Diğer taraftan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, Türkiye'ye Gürcistan sınırından girerek Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayarak 20 ilden geçip Edirne'nin İpsala ilçesine kadar uzanmaktadır (TANAP, t.y.). Türkiye-Yunanistan doğal gaz hattı ise Türkiye'den Yunanistan'a 2007 yılından itibaren gaz akışının sağlandığı bir boru hattıdır (Akbaş & Ürün, 2016, s. 109).

Son olarak, kuzeyden gelen boru hatlarından olan Mavi Akım, RF ile Türkiye arasında 1997 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde Karadeniz'in altından geçerek Türkiye'ye ulaşan bir boru hattıdır. 2003 yılında devreye giren bu hat çerçevesinde Rus doğalgazı Karadeniz'in altından Türkiye'ye ulaşmaktadır (Canar, 2013, s. 98).

2.3. Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarına Yönelik Saldırıları

Türkiye 37 yıldır, ayrılıkçı terör örgütü PKK ile mücadele etmektedir. 1980'li yılların başından itibaren Türkiye, PKK terör örgütünün yaptığı saldırılar, sabotajlar, intihar eylemleri nedeniyle son derece büyük kayıplara uğramıştır. Son zamanlarda terör saldırıları terörün başka bir boyutunu da ortaya çıkarmıştır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de boru hatları, petrol rafinerileri terör saldırılarının hedefi haline gelmiştir. Bu çerçevede PKK terör örgütü de 2000'li yılların başından itibaren sesini daha fazla duyurmak ve ekonomik açıdan ülkeyi zarara uğratmak

gibi amaçlarla enerji nakil hatlarına da saldırılar düzenlemeye başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2015a).

1999 yılında PKK'nın sözde lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından terör örgütünün yaptığı eylem sayısında azalma yaşanmış ve örgüt bu dönemde daha çok küçük çaplı eylemler gerçekleştirmiştir.² Ancak örgüt, 1 Haziran 2004 tarihinden itibaren eylemlerine yeniden ağırlık vererek, çeşitlendirmeye gitmiştir. Bu noktada PKK terör örgütünün 1984–1995 yılları arasında gerçekleştirdiği eylemlerle coğrafi alan kazanma stratejisi uygulamaya çalıştığı ancak 2004 yılından itibaren gerçekleştirdiği eylemlerle içeride ve dışarıda ülkenin iç ve dış siyasetini etkilemeye çalışacak şekilde psikolojik alan kazanma stratejisini benimsediği söylenebilir (Cantenar & Tümlü, 2016, s. 5). Bu nedenle çalışmada özellikle 2004 yılından itibaren enerji altyapılarına yönelik terör saldırıları üzerinde durulmuştur.

2.3.1. 2004 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

PKK, 23 Ekim 2004 tarihinde Batman Dörtüol petrol boru hattına yönelik olarak bir saldırı gerçekleştirilmiştir (Weiss vd., 2012, s. 30). Üç gün sonra 26 Ekim 2004 tarihinde ise yine Batman Dörtüol petrol boru hattına art arda saldırılar yapılmıştır. Batman'da merkeze bağlı Şerbetli köyü yakınlarında bulunan ve TPAO tarafından işletilmekte olan petrol boru hattına PKK tarafından bombalı saldırı düzenlenmiştir. Patlama sonucu boru hattında meydana gelen hasar nedeniyle 200 varil ham petrol çevreye yayılmış, aynı zamanda tüplü sabotaj girişiminde de bulunulmuş ve bu sabotajda 6 bin varil ham petrolün çevreye yayıldığı bildirilmiştir (Hürriyet, 2004).

2.3.2. 2005 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

24 Mart 2005 tarihinde Mardin'de terör örgütü PKK mensuplarınca BOTAŞ Petrol Boru Hattı'na saldırı düzenlendiği belirtilmiştir. Vali Vekili Ali Candan tarafından yapılan yazılı açıklamada, Taşköy yakınlarındaki BOTAŞ Petrol Boru Hattı'na terör örgütü mensuplarınca sabotaj düzenlendiği bildirilmiştir. Konuyla ilgili açıklamada: "BOTAŞ Petrol Boru Hattı'na Taşköy Köyü mevkiinde terör örgütü PKK/Kongra-Gel mensuplarınca patlayıcı madde yerleştirilmesi suretiyle sabotaj yapılmıştır. Boru hattından petrol sevkiyatı olmaması nedeniyle az miktarda ham petrol, hattın dışına akmıştır." bilgisine yer verilmiştir (İnternet Haber, 2005).

Diğer taraftan, Batman'da 30 Mayıs 2005'te TPAO'ya ait Batı Raman sahasındaki Üçtepe-2 petrol toplama merkezine ulaşan boru hattına yerleştirilen patlayıcının infilak etmesi sonucunda yangın meydana gelmiştir (Hürriyet, 2005a). Batman ve Batman'ın Beşiri alanında birer ay arayla Batman petrol boru hattına bombalı ve silahlı saldırılar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca PKK'lı teröristler 15 Haziran 2005 tarihinde Mardin'in Midyat ilçesinden geçen Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na da saldırı düzenlemişlerdir (Weiss vd., 2012, s. 30).

2005 yılında yayınlanan "Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Akaryakıt Kaçakçılığı Araştırma Komisyonu Raporu"nda, Batman-Dörtüol Ham Petrol Boru hattının Batman içerisinde kalan kısmının yerleşim bölgesinin altında kaldığı ve boru hattının geçtiği güzergahtaki iskana açılan yerlerde büyük oranda hırsızlık yapıldığı da ifade olunmuştur (Hürriyet, 2005b).

² Global Terrorism Database'in verilerine göre PKK terör örgütü 1999-2004 yılları arasında Türkiye'de sadece altı adet eylem gerçekleştirmiştir. Bkz. Global Terrorism Database, "Search The Database", <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&search=PKK&ob=GTID&od=desc&page=14&count=100#results-table>

2.3.3. 2006 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

23 Mayıs 2006 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinin Suluçam köyü mevkiinden geçen ve BOTAS'a ait olan doğalgaz boru hattına terör örgütü PKK tarafından gece saatlerinde bombalı saldırı düzenlenmiştir (Hürriyet, 2006).

Ayrıca yine PKK tarafından Ağrı'nın Geçitalan ve Batman'ın Kozluk kesiminden geçen petrol ve doğalgaz boru hatlarına silahlı ve bombalı saldırılar gerçekleştirilmiştir. TPAO yetkileri tarafından yapılan açıklamaya göre, 31 Mayıs 2006 tarihinde Kozluk ilçesine bağlı Yeniçağlar köyü yakınlarında bulunan TPAO'ya ait Şelmo petrol sahasında boru hattına yerleştirilen patlayıcının infilak etmesi sonucunda, boru hattında 10 metreye yakın uzunlukta hasar meydana geldiği, ancak hatta bakım-onarım çalışması yürütüldüğü için maddi bir kaybın olmadığı belirtilmiştir (Haberler.com, 2006).

19 Ağustos 2006 tarihinde Ağrı'ya 25 kilometre uzaklıktaki Geçitalan köyü mevkiinde, İran'dan gelen doğalgaz boru hattında patlama meydana gelmiştir. Doğalgaz boru hattındaki yangının, kontrol altına alınması için Türkiye'deki tüm güvenlik vanalarının kapatıldığı bildirilerek, dönemin Ağrı Valisi Halil İbrahim Akpınar tarafından yapılan açıklamada, doğalgaz boru hattının PKK tarafından sabote edildiğini dile getirilmiştir (Milliyet, 2006).

2.3.4. 2008 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

26 Mayıs 2008 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesi Yaygınyurt Köyü bölgesinde, bir grup terör örgütü mensubu tarafından İran-Türkiye doğalgaz boru hattına saldırı düzenlenmiş olup yerleştirilmiş olan patlayıcı maddenin infilak etmesi sonucu, boru hattında hasar meydana geldiği bildirilmiştir (Haberler.com, 2008).

Diğer taraftan 5 Ağustos 2008 tarihinde Erzincan'ın Refahiye bölümünde kalan BTC boru hattında yaşanan patlama sonucunda yangın çıkarak petrol akışında durma yaşanmıştır. Boru hattındaki yangın nedeniyle alevlerin yüksekliğinin 150 metreye kadar ulaştığı belirtilmiştir. Şiddetli bir patlamadan dolayı boru hattının 29 ve 31 numaralı vanaları Ankara'dan uzaktan kumanda ile kapatılmış, patlama sonucunda boru hattının yakınından geçen doğalgaz boru hattının zarar görmemesi için ise gaz sevkiyatı durdurulmuştur. Saldırıları nedeniyle petrol sevkiyatında kayıplar yaşanmıştır (Hürriyet, 2008). Söz konusu saldırının sorumluluğunu PKK üslenmiş olsa da yapılan soruşturmalar neticesinde sebebin "teknik arıza" kaynaklı olduğu bildirilmiştir (TBMM, 2015). Türk tarafı yaşanan olumsuzluğun teknik bir arızadan kaynaklandığını belirtilerek yaşanan olayın terör eylemi olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmiştir.

Bahse konu saldırı Türkiye'den geçmekte olan pek çok blok vana noktasındaki güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur. BTC Boru Hattı'nın inşaatı sırasında British Petroleum (BP) firması yetkilileri ve hükümet temsilcileri, yatırımcılara ve gözlemcilere hattı saldırılara karşı korumak için ayrıntılı güvenlik önlemleri aldıklarına dair defalarca güvence vermişlerdir (Weiss vd., 2012, s. 29).

İlerleyen günlerde saldırı hakkında ortaya çıkan haberler, 5 Ağustos 2008 tarihli patlamaya ilişkin yeni bir gelişmeye işaret etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli Bloomberg haber sitesi tarafından adlarının açıklanmasını istemeyen Batılı kaynakların ifadelerine dayanılarak patlamanın sebebinin sofistike bir siber saldırı olduğu öne sürülmüştür. Patlamanın sensör ve kameralarca önceden öngörülemediği olmasının yanı sıra alarm sistemlerinin bozuk

olması da dışarıdan yapılan bir müdahalenin kanıtları olarak ileri sürülmüştür. Üç hafta kapalı kalan hat açıldığında 30 bin varil petrolün çevreye yayılarak heba olduğu görülmüştür. Bu saldırı sonucunda boru hattının geçiş ülkesi konumundaki Türkiye'nin yanı sıra boru hattının ortaklarıyla Azerbaycan'da da sıkıntılar yarattığı müşahade edilmiştir. Saldırı nedeniyle Türkiye günde 500 bin dolar zarara uğrarken, BP ve ortakları ise günde 5 milyon dolar zarar etmişlerdir. Azerbaycan'ın ihracatında yaşanan kesinti nedeniyle uğradığı kaybın ise 1 milyon dolardan fazla olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 2014).

Diğer taraftan 21 Kasım 2008 tarihinde Mardin'in Midyat ve Nusaybin ilçelerinin yakınlarındaki BOTAŞ'ın Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına yapılan bir saldırı da PKK tarafından üstlenilmiştir. PKK'ya yakınlığı ile bilinen Fırat haber ajansında yer alan açıklamada bunun "bir sabotaj eylemi" olduğu ifadesi kullanılmıştır. Iraklı yetkililer tarafından yapılan açıklamada ise boru hattının en az iki gün devre dışı kalacağı bildirilmiştir (BBC, 2008).

2.3.5. 2010 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

3 Temmuz 2010 tarihinde Mardin'in Midyat ve Nusaybin ilçelerinden geçen BOTAŞ'a ait Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattında patlama meydana gelmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Midyat Kaymakamı, patlamanın terör örgütü PKK tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini ifade etmiştir (Habertürk, 2010).

21 Temmuz 2010 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt-Gürbulak karayolunun 3. kilometresinde yer alan Topçatan köyünde İran'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyan boru hattında patlama meydana gelmiştir. Ağrı Valiliğinden yapılan açıklamada, Doğubayazıt ilçesi Hasankeyf mahallesi deprem konutları bölgesinden geçen İran-Ankara BOTAŞ Doğalgaz Boru Hattı'nın 27. kilometresinde, bölücü terör örgütü mensuplarınca yapıldığı düşünülen bir patlama meydana geldiği belirtilmiştir (CNN, 2010).

10 Ağustos 2010 tarihinde Şırnak'ın İdil ilçesi ile Mardin'in Midyat ilçeleri arasından geçen BOTAŞ'a ait olan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na PKK'lı teröristlerce sabotaj düzenlenmiştir. İdil ve Midyat'ı birbirine bağlayan karayolunun otuz beşinci kilometresinde Mağara Köyü yakınlarında gerçekleşen olay, yol kenarına teröristlerce döşenen mayınların infilak etmesi sonucu vuku bulmuştur (Hürriyet, 2010a).

25 Ağustos 2010 tarihinde ise, Ağrı'nın Eleşkirt ilçesinin Çatalpınar Köyü'nden geçerek İran'dan Türkiye'ye gaz akışını sağlayan doğalgaz boru hattı PKK'lı teröristlerce havaya uçurulmuştur. Kepçe operatörünü kaçıran hattan geçtiği yerde çukur açan teröristler, çukur açılan yere bomba yerleştirerek hat üzerinde büyük bir patlama yaşanmasına neden olmuşlardır (Hürriyet, 2010b). PKK'nın tek taraflı olarak ilan ettiği on dört aylık ateşkesi bozmasının ardından, örgütün İran'dan ve Irak'tan gelen boru hatlarına art arda saldırılar gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu durum enerji tesislerine, altyapılara ve enerji akışlarına yönelik tehditlerin farklı boyutlarda ortaya çıkacağına habercisi olmuştur (Weiss vd., 2012, s. 29).

2.3.6. 2011 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

Midyat'a bağlı Yayvantepe Köyü ile Taşköy arasında bulunan BOTAŞ boru hattında 3 Ağustos 2011 tarihinde iki ayrı patlama meydana gelmiştir. PKK terör örgütü tarafından düzenlenen sabotajda Midyat ve Nusaybin ilçeleri arasında bulunan Bagok Dağı'ndan geçmekte olan petrol boru hattında maddi hasar meydana gelmiştir (Sabah, 2011).

12 Ağustos 2011 tarihinde Ağrı merkez Çamurlu Köyü mevkiinden geçen ve İran'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyan boru hattında patlama meydana gelmiştir. Valilikten yapılan açıklamada, olayın terör saldırısı olarak değerlendirildiği ifade edilmiş olup, hattaki gaz akışının kesildiği bildirilmiştir. Ayrıca bölgede yer alan hatta 20 Ağustos 2006 tarihinde de benzer bir patlamanın gerçekleştiği ifade olunmuştur (Habertürk, 2011).

PKK'nın 2011 yılının yaz aylarında Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ile Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na yönelik saldırılar gerçekleştirmesinin başlıca nedenleri arasında, kırsal alanda güvenlik boşluğundan yararlanmak ve eylemlerini belli bir bölgede gerçekleştirme isteği yer almaktadır. Enerji nakil hatlarında yaşanan saldırıların, terör örgütünün saldırılarını yoğunlaştırdığı bölgelerle çakıştığı da gözlemlenmektedir (Acer vd., 2011, s. 20-21). Diğer taraftan 24 Kasım 2011 tarihinde Batman'ın Kozluk ilçesi yakınlarında teröristler tarafından petrol sahasına düzenlenen saldırıda üç sivil yaşamını yitirmiştir (Hürriyet, 2011). Bu çerçevede PKK'nın sadece enerji altyapılarına yönelik saldırılar düzenlemekle kalmadığı sivil yaşamı da tehdit ettiği bir realitedir.

2.3.7. 2012 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

5 Nisan 2012 tarihinde Şırnak'ın İdil ilçesi yakınlarından geçen Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına PKK teröristlerce saldırı düzenlenmiştir. Saldırı sonucunda üç farklı noktada çıkan yangın nedeniyle boru hattındaki petrol akışının durdurulduğu ve hatta meydana gelen zarar dolayısıyla binlerce dönümlük araziye petrol yayıldığı bildirilmiştir (Habertürk, 2012).

Kars'ın Sarıkamış ilçesinden geçen Şahdeniz doğalgazının taşındığı BTE doğalgaz boru hattında 29 Mayıs 2012 tarihinde patlama meydana gelmiştir. Sarıkamış ilçesinin Sarıkamış mahallesine 2 kilometre uzaklıktaki Şehitlik Tepe mevki yakınlarında meydana gelen patlamanın sabotaj kaynaklı olabileceği ve PKK terör örgütünden şüphelenildiği bildirilmiştir (Hürriyet, 2012a). 2 Ekim 2012 tarihinde ise yine aynı boru hattının Kars'ın Sarıkamış ilçesinin Yağbasan ile Çatak köyleri arasında kalan bölümüne saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırının sabotaj kaynaklı olduğu ileri sürülmüştür (Hürriyet, 2012b).

27 Ağustos 2012 tarihinde Silopi ilçesinin Doruk Köyü yakınlarında BOTAŞ'a ait olan Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na PKK terör örgütü tarafından bombalı saldırı yapılmıştır (Hürriyet, 2012c). 16 Eylül 2012 tarihinde ise Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Beşikli Köyü'nden geçen NATO Petrol Boru Hattı'nda³ belirlenemeyen bir nedenle patlama meydana gelmiştir. Valilikten yapılan açıklamada, terör saldırısı olup olmadığının tespitine ilişkin çalışmaların sürdüğü ifade edilmiştir. Ayrıca Üzümlü-Kemah arasındaki hat üzerinde basıncın düştüğü de belirtilmiştir (Hürriyet, 2012d).

8 Ekim 2012 tarihinde İran'dan Türkiye'ye doğalgaz akışını sağlayan boru hattına PKK'lı teröristler Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde bombayla sabotaj düzenlemişlerdir. Doğubayazıt'ın Tanıktepe Köyü'nde meydana gelen patlama İran'dan Türkiye'ye doğalgaz akışı sağlayan BOTAŞ'a ait boru hattının geçtiği alanı kazan PKK'lı teröristler yerleştirdikleri patlayıcının uzaktan kumandayla ateşlenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Patlamanın olduğu boru hattında 50 metre genişliğinde, 3 metre derinliğinde bir çukur oluştuğu ve zarar gören doğalgaz boru hattında

³ NATO Boru Hattı, Milli Savunma Bakanlığına bağlı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin barışta ve savaşta her türlü akaryakıt ihtiyacını karşılamak üzere tesis edilen ve uzun bir güzergâha sahip olan bir boru hattıdır. Bkz. İnşaat Mühendisleri Odası, "Boru Hatlarının Korunması", http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/e5e1111447bc228_ek.pdf?tipi=2&turu=X&sube=4

gaz akışı kesildiği bildirilmiştir (Hürriyet, 2012e). Diğer taraftan aynı hatta yönelik PKK'lı teröristlerce 19 Ekim 2012 tarihinde bir saldırı daha gerçekleştirilmiştir. Ağrı'nın Eleşkirt ile Erzurum'un Horasan ilçeleri arasındaki Türkeli Köyü yakınında teröristlerin neden olduğu belirtilen patlamanın ardından boru hattında yangın çıkmıştır. Yetkililerin gaz akışını kesmesiyle birlikte yangın gücünü kaybetmiştir (Cumhuriyet, 2012).

Çözüm Sürecinin başlatılmasıyla birlikte PKK tarafından yapılan terör eylemlerinde kısa süreli olsa azalma meydana gelmiştir. Diğer taraftan PKK, 11 Temmuz 2015 tarihinde bölgedeki baraj ve karakol/kalekol inşaatlarını gerekçe göstererek Çözüm Süreci'nde uyguladığı ateşkesi sona erdirmiştir. Sözde ateşkesin sonlandırılmasının ardından terör örgütünün gerçekleştirdiği saldırılarda 2004 yılından beri görülmemiş bir oranda artış meydana gelmiştir. Bu artışta PKK'nın Çözüm Süreci esnasında hem kırsal hem de meskûn mahalde kapasite artırımına gitmesinin etkili olduğu söylenebilir (Alptekin, 2019, s. 119-120). Bu nedenle 2015 yılından itibaren PKK terör örgütü enerji altyapılarını da içeren birçok hedefe yönelik eylemlerini artırma stratejisi izlemiştir.

2.3.8. 2015 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

28 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na saldırı düzenlenmiştir. Türkiye-İran sınırının 15 kilometre içerisinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinden geçen doğalgaz boru hattı, Ağrı Dağı eteklerindeki Hallaç köyü yakınlarında gerçekleşen sabotaj sonucunda patlamıştır. Patlama sonucu gaz akışında bir hafta kesinti yaşandığı belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015b). Bu saldırıya ilişkin olarak İran'dan Türkiye'ye doğalgaz akışını sağlayan boru hattında meydana gelen patlamaların Türkiye'nin enerji güvenliğine olumsuz etki edeceğine yönelik değerlendirmelerde bulunan İranlı enerji uzmanı Omid Shokri bu tür patlamaların PKK tarafından yapıldığını belirterek enerji güvenliği açısından boru hatlarının güvenliğini sağlamanın önemine işaret etmiştir (Sputnik, 2015).

29 Temmuz 2015 tarihinde ise Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın Şırnak ilinin Cizre ilçesi sınırları içerisindeki 5. kilometresinde patlama meydana gelmiş olup, söz konusu patlamanın teröristlerin yaptığı sabotaj sonucunda gerçekleştiği ifade olunmuştur (Anadolu Ajansı, 2015c).

4 Ağustos 2015 tarihinde Kars Valiliğinden yapılan açıklamada, Sarıkamış ilçesi Yağbasan Köyü Dikenlitabya mevkiinde BTE doğalgaz boru hattında meydana gelen patlamanın terör örgütü PKK üyelerince gerçekleştirildiği bildirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015d). Aynı gün Ağrı Eleşkirt'te Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na yerleştirilen patlayıcı düzeneğin patlamadan etkisiz hale getirildiği belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015e).

Diğer taraftan 24 Ağustos 2015 tarihinde Kars'ın Sarıkamış İlçesinin Yağbasan Köyü kırsalında yirmi kişilik terörist grubun iki ayrı noktadan doğalgaz boru hattına saldırı düzenlediği ifade edilmiştir (Hürriyet, 2015). BTE doğalgaz boru hattına yönelik gerçekleştirilen saldırının Çataldere Dikenli Tabya mevkiinde meydana geldiği kayıtlara geçmiştir (NTV, 2015). 22 Aralık 2015 tarihinde ise Mardin Jandarma Komutanlığı tarafından, Mardin'in Nusaybin İlçesinin Taşköy Mahallesi'nde PKK'lı teröristlerce BOTAS'a ait olan Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı'nın geçtiği güzergâha el yapımı patlayıcıların yerleştirildiği belirlenmiştir. Boru hattına yerleştirilen iki tüp kontrollü bir şekilde imha edilerek oluşabilecek zararın önüne geçilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015f).

2.3.9. 2016 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) tarafından 17 Şubat 2016 tarihinde yapılan açıklamaya göre, Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın Şanlıurfa il sınırı içinde kalan kısmında meydana gelen saldırı nedeniyle petrol sevkiyatı durdurulmuştur. Boru hattına yönelik sabotaj ihtimali üzerinde durulmaktadır (Hürriyet, 2016). IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, Kerkük-Yumurtalık hattında meydana gelen hasar nedeniyle Ceyhan limanına sevkiyatın durdurulduğu belirtilerek, Türkiye'den de saldırıların engellenmesi ve güvenliğin artırılması talep edilmiştir (BBC, 2016).

25 Şubat 2016 tarihinde, İdil ilçesinde bulunan boru hattının yaklaşık 65,4 kilometresinde terör örgütüne saldırı gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Saldırı sonucu petrol akışı durdurulmuş, borularda hasar meydana geldiği bildirilmiştir. Hat üzerinde terör örgütüne belli noktalara konuşlanmış bomba düzeneklerinin olduğu tespit edilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016). BOTAŞ tarafından işletilen petrol boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen söz konusu saldırı ve sabotajlar, önceden öngörüldüğünden hat saldırı sonucunda hemen kapatılmış ve böylelikle yangın çıkma ihtimali önlenerek, ülke genelinde olası bir petrol sıkıntısı yaşanmasının önüne geçilmiştir (Turkey Tribune, 2016).

Siirt'te, BOTAŞ'a ait doğalgaz boru hattına, 28 Kasım 2016 tarihinde PKK'lı teröristlerce el yapımı patlayıcıyla saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırı sonucunda Siirt kent merkezi ile Kurtalan İlçesine doğalgaz sağlayan boru hattında patlama meydana gelmiş ve söz konusu saldırı nedeniyle kent merkezi ile Kurtalan ilçesine doğalgaz akışı durmuştur (Sabah, 2016).

2.3.10. 2017 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

Anadolu Ajansı'nın 13 Nisan 2017 tarihli haberine göre, PKK'lı teröristlerce Amanos Dağları'nda enerji nakil hattını kesmek için iki direğe el yapımı patlayıcılar yerleştirilerek, söz konusu direkler imha ettirilmiştir. Ancak saldırı sonucunda enerji akışında herhangi bir kesinti yaşanmadığı ifade edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2017). Diğer taraftan 20 Ağustos 2017 tarihinde Diyarbakır'ın Sur ilçesinde, PKK terör örgütü tarafından NATO Petrol Boru Hattı'na EYP'li saldırı gerçekleştirilmiştir (Memur-Sen, 2019, s. 19).

2.3.11. 2018 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

12 Nisan 2018 tarihinde, Ağrı Dağı bölgesinde sürdürülen operasyon sırasında, Doğubayazıt ilçesine bağlı Uzunyazı Köyü mevkiinde bulunan Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na sabotaj girişiminde bulunan bir grup PKK'lı teröristin güvenlik güçlerince etkisiz hale getirildiği belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

2.4. PKK'nın Enerji Altyapılarına Yönelik Olarak Gerçekleştirdiği Saldırıların Analizi

1987-2010 yılları arasında boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırılarının sayısı 59 olarak belirtilmiştir. Bu 59 sabotaj olayının 19'u ise son üç yıl içerisinde (2007-2010) gerçekleşmiştir (Kasapoğlu, 2016, s. 17). Boru hatlarına yönelik terör faaliyetlerinin başladığı 1987 yılı ile 1999 yılları arasında ise 33 tane saldırı gerçekleşmiştir. PKK'nın sözde lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasını takiben 2000'li yılların başında saldırı sayısı azalmış olup, gerçekleşen terör eylemi sayısı yedi olarak bildirilmiştir.⁴ Enerji nakil hatlarına yönelik saldırılar

⁴ Global Terrorism Database'in verilerine göre PKK terör örgütü 2004-2018 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik olarak toplam 1.320 saldırı gerçekleştirmiştir. Bkz. Global Terrorism Database, "Search The Database".

2011 ve 2012 yıllarında tekrar artış gösterse de hükümetin terörün bitirilmesi amacıyla başlattığı “Çözüm Süreci” ile birlikte 2013 yılından itibaren boru hatlarına yönelik saldırı faaliyetleri de durmuştur. Ancak Çözüm Süreci’nin sonuçsuz kalmasıyla PKK, terör eylemlerine kaldığı yerden devam etmiş olup, 2015 yılından itibaren boru hatlarına yönelik saldırılar da tekrar artış göstermeye başlamıştır (Akın, 2015, s. 44). Diğer taraftan, gerek yurtiçinde alınan güvenlik tedbirlerinin artırılması gerekse de Suriye’de patlak veren iç savaş dolayısıyla PKK’nın ülke içerisindeki eylemlerinin azalış göstermesine paralel olarak boru hatlarına yönelik saldırıların da özellikle 2017 yılından itibaren azalış eğilimine girdiği görülmüştür.

Çözüm Sürecinin sona ermesinin ardından boru hatlarına yönelik ilk saldırı, Temmuz 2015’te Şırnak’ta Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı’na yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı boru hattına yedi ay sonra ikinci bir saldırı daha gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı sonucunda hat uzun bir süre kapalı kalmış ve enerji akışında kesinti yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle Azerbaycan’dan gelen doğalgaz boru hattı ile İran’dan gelen doğalgaz boru hattının da hedef alındığı görülmektedir. Petrol ve doğalgaz boru hatlarına yönelik saldırıların özellikle Azerbaycan’dan gelen BTE boru hattını hedef alması, yine Azerbaycan’dan Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerine doğalgaz taşınması hedeflenen Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı’nın (TANAP) da hedef haline gelebileceğini göstermektedir (Kakışım, 2017, s. 437).

Saldırıların hat bazında incelemesi yapıldığında, PKK’nın saldırılarının önemli bir kısmının Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’na yönelik olarak gerçekleştirildiği söylenebilir. 2005 yılından itibaren ise Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı hedef haline gelmiştir (Acer vd., 2011, s. 14). PKK, bölgesel saldırı alanında sınırlamaya gitmiş ve saldırılarını özellikle devletlerarası işbirliği çerçevesinde işletilen İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı ile Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı üzerine yoğunlaştırmıştır (Akın, 2015, s. 46). Bu boru hatlarının geçiş güzergâhları Doğu-Güney ve Güneydoğu kesimlerini kapsamaktadır. Türkiye ve Irak, PKK’ya yönelik Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı’ndan akan petrol miktarını artırma ve onu koruma adına yeni güvenlik düzenlemeleri oluşturmak için çaba sarf etmeye devam etmektedirler.

Türkiye’deki boru hatlarına yapılan saldırıların sayısındaki artış, hem ülke içerisinde hem de Batılı ülkelerde Türkiye’nin enerji altyapısına yönelik güvenlik endişelerinin artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede önlem olarak Ağustos 2008’de Erzincan Refahiye’de gerçekleşen saldırı sonrasında blok vanaların yer üstü sahalarında sertleştirme faaliyetleri yapıldığı gibi, Azerbaycan ve Gürcistan’da ise söz konusu ülkelere geçen hatların komuta merkezlerine bağlı telsizlerle donatılan çitler, video kameralar yerleştirilmiştir. Türkiye’de BTC boru hattının korunması vazifesi, İçişleri Bakanlığına bağlı bir güvenlik birimi olan Jandarma Genel Komutanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir (Weiss vd., 2012, s. 29-31).

Türkiye’de 2008 yılında Erzincan-Refahiye’de boru hattına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırı, enerji altyapılarına yönelik siber saldırı ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Bazı kaynaklarda yer alan bilgilerde, “hackerların alarmı kapattığı, iletişimi kestiği ve boruların basınçlarını yükselttikleri” belirtilmektedir. Söz konusu boru hattına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırı, Ağustos 2008’de RF’nin Gürcistan’a saldırmasıyla aynı döneme denk gelmesi nedeniyle bazı çevrelerce şüphelenmiştir (Kasapoğlu, 2016, s. 17). Diğer taraftan PKK’nın sözde üst düzey komutanlarından biri, 2006 yılında yaptığı bir açıklamada, Türkiye üzerinden petrolü Batı’ya taşıyan BTC benzeri nakil hatlarına gelecekte saldırmayı bir seçenek olarak

değerlendirdiklerini ifade etmiştir (Kökner, 2009, s. 25). Bu değerlendirme enerji altyapılarına yönelik saldırıların şiddetleneceğine dair bir ipucu niteliğindedir. PKK'nın terörizmin mantığı çerçevesinde enerji nakil hatlarına yönelik saldırı düzenleme hakkını "saklı" tuttuğunu ilan etmesinden yaklaşık iki yıl sonra Refahiye olayı yaşanmıştır. Patlamanın örgüt tarafından üstlenilmesi bir terör eylemi olduğunu somut bir şekilde ortaya koymuştur. Söz konusu saldırı yaklaşık olarak 10 milyon ABD doları tutarında zarara yol açmıştır (İşeri & Dilek, 2012, s. 240-241).

3. PKK'nın Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Saldırıların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri

Türkiye, fosil enerji yakıtları hususunda (ve özellikle de petrol ve doğalgaz) dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Kendi tüketimi için yeterli fosil enerji kaynağına sahip olmayan Türkiye büyük ölçüde bu ihtiyacı dışarıdan enerji satın alarak karşılamaktadır. Ancak Türkiye aynı zamanda enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında da yer almaktadır ki, bu ona enerji tedariki hususunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu özelliği nedeniyle petrol ve doğalgaz üreticileri için stratejik öneme sahip olan bir ülke konumunda bulunan Türkiye, önemli bir enerji taşıma güzergâhı olma potansiyeline de bünyesinde barındırmaktadır (Telli, t.y., s. 603).

Dünyada enerji talebine yönelik bir artışın yaşanması belli başlı risklerin doğmasına da sebebiyet vermektedir. Enerji kaynaklarının coğrafi olarak dengesiz dağılımı ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasındaki bağımlılığın ve eşitsizliğin artmasına da yol açmaktadır. Kaynak ülkelerin kendi içerisinde yaşadığı sıkıntı geçiş güzergâhında bulunan ülkeler için de sorun teşkil etmektedir. İstikrardan yoksun hatta savaş veya terör saldırılarına maruz kalınan durumlarda enerji sevkiyatının sürekliliği de büyük ölçüde tehlikeye girmektedir (Erkal, 2018, s. 69-70).

Türkiye'den geçen boru hatlarının yönü coğrafi koşullara da bağlı olarak genel olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Türkiye'nin ulusal ve uluslararası pazarda petrol ve doğalgaz akışını kontrol etmesi büyük ölçüde boru hatlarının sahip olduğu çeşitliliğe ve kapasiteye bağlıdır (Telli, t.y., s. 606). Bu nedenle Türkiye, enerji güvenliğini sağlamak ve buna katkıda bulunmak için tüketici ve üretici ülkeler arasındaki coğrafyanın kontrolünü sağlayarak, güvenlik altına almalı ve alıcı ve satıcı ülkelere, kaynakların geçişi sırasında herhangi bir sorunla karşılaşmayacağına dair güvence verebilmelidir (Özev, 2017, s. 89). Ancak PKK terör örgütünün enerji kaynaklarının güvenilir, daha az maliyetli ve kısa yoldan ulaştırılmasında önemli bir rol oynayan boru hatlarına yönelik gerçekleştirdiği saldırılar Türkiye'nin enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Enerji güvenliği, genellikle üretici ve tüketici ülkeler arasında yaşanan bir sorun olarak nitelendirilmektedir. Ancak enerji kaynaklarını kontrol etmekte olan ülkelerin yanı sıra transit ülkeler de küresel manada enerji güvenliğinde önemli bir rol oynamaktadırlar (Özev, 2017, s. 93-94).

İkinci bölümde, boru hatlarına yönelik yapılan saldırılar ve sabotajlar terör örgütleri açısından hem kolay hem de etkili araçlar olarak değerlendirilmektedir. Enerjinin nakledilmesinde rekabet halinde olan ülkelere birine yapılan saldırı diğer ülkeye göre önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu noktada PKK tarafından petrol ve doğalgaz boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırılar, hidrokarbon kaynaklarının nakliyesi sırasında geçiş güzergâhlarının güvenli olup olmadığı hususunda alıcı ve satıcı ülkelerin yanı sıra uluslararası

enerji piyasasında da endişelere neden olmaktadır. Bu çerçevede PKK'nın özellikle dünyadaki ve bölgemizdeki enerji rekabetinin kızıştığı 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de yer alan enerji altyapılarına yönelik saldırılarını yoğunlaştırmasının, büyük ölçüde Türkiye'nin enerjide merkez ülke olma imajını hedef aldığı söylenebilir (Ateşoğlu Güney, 2016).

Diğer taraftan terör saldırılarının enerji tesislerine yönelmesinin siyasi ve ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Terör, sıradan insanı hedef alarak, toplumsal yapıya zarar vermekte ve böylelikle de hedef ülkenin ekonomik performansını da olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomilerin hedef haline gelmesinin sebebi, ekonomik gelişmişliğin devletlerin en önemli başarı göstergesi olmasıdır (Altay vd., 2013, s. 269). Enerji altyapılarına gerçekleştirilen terör saldırılarının bir diğer ekonomik maliyeti ise saldırıya maruz kalan boru hatlarında yaşanan ekonomik kayıpların yanı sıra bunların yenilenmesi maliyetidir. 2016 yılında Şırnak, Mardin, Hakkari ve Siirt illerinde Kerkük-Yumurталık hattını takip eden güzergahta petrol ve doğalgaz arama işleri güvenlik sebebiyle iptal edilmiştir. PKK tarafından Kerkük petrolerinin geldiği boru hattına yapılan saldırıların bir haftalık bilançosunun 100 milyon dolar olduğu açıklanmıştır. Enerji kaynaklarına yapılan saldırıların sayısında artış yaşanması yerel kaynakların kullanımını engellediği gibi dışarıdan gelen kaynakların da verimli bir şekilde kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu durum cari açığın artmasına da neden olmakta ve ithalatçı ülkelere bağımlılığının daha da artmasına sebebiyet vermektedir (Erkal, 2018, s. 68).

PKK enerji hatlarına yönelik saldırılarını, boru hatlarına düzenek yerleştirme ve bu düzenekleri uzaktan kumanda ile patlatma şeklinde farklı yollarla gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu çerçevede yapılan eylemlerin en önemli hedeflerinden birinin maddi zarara neden olarak kaynakların kullanılamaz hale getirilmesi isteği olduğu söylenebilir (Cantenar & Tümlü, 2016, s. 11). PKK, Türkiye'de sadece transit geçişli boru hatlarına değil, yerel boru hatlarına yönelik de saldırılar gerçekleştirmektedir. Bu durum, yerel kaynakların ülke içerisinde kullanımını zorlaştırdığı gibi maliyet açısından da ülkeyi zor duruma sokmaktadır. Dünyada enerjiye olan talebin artmasının yanında, petrol ve doğalgaz fiyatlarında yaşanan ciddi fiyat dalgalanmaları da Türkiye'nin enerji güvenliğine yönelik büyük riskler oluşturmaktadır. PKK tarafından boru hatlarına yönelik gerçekleşen saldırılar, boru hatlarının zarar gören kısımlarının onarılması, bakımının sağlanması, saldırı sonucunda kullanılamayan petrol ve doğalgazın boşa akması gibi gerekçelerle ekonomik açıdan hem Türkiye'yi hem de enerjinin satın alındığı ülkeyi zarara uğratmaktadır.

Son zamanlarda Türkiye'deki boru hatlarına yönelik saldırılar azalmış bulunsa da, hırsızlık faaliyetleri de artmış durumdadır. Türkiye'de boru hatlarından sorumlu olan kurum BOTAŞ'tır. BOTAŞ, Türkiye'yi doğalgazda ve petrolde enerji merkezi ve koridoru haline getirmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası alanda saygın bir hale gelmiş olan BOTAŞ, finansal açıdan da ulusal ve uluslararası pazarlara enerji kaynakları sunabilen bir yapıya bürünmüştür. BOTAŞ'ın bu niteliği, Türkiye gibi enerji ithal eden ülkeler için enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından hayatiyet arz ettiği gibi, yine bizim gibi geçiş ülkelerinde enerjinin dağıtımdan kaynaklanan kesintilerin de bertaraf edilmesinde hayati bir rol oynamaktadır (BOTAŞ, 2015, s. 23-43).

Her ne kadar enerji hatlarına yönelik terör saldırıları önceden bilinemese de, BOTAŞ tarafından boru hatları güzergâhında olan köylere gezici ekipler yerleştirilmiş ve ihbar noktaları kurulmuştur. BTC boru hattına erken uyarı sistemi kurularak kaçak tespiti yapılmaktadır. Ancak

alınan bu önlemlerinde tam manasıyla terör faaliyetlerini ve hırsızlıkları önlemede başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir (Akın, 2015, s. 47-48). Yaşanan bu gibi eylemler özellikle Bakü-Ceyhan arasına inşa edilen hat için dillendirilen “hattın geçeceği güzergâh üzerinde terör gruplarının varlığı ile bu projenin kabul edilemez ve çok riski olacağı” yönünde tezlerin haklılığını güçlendirmektedir. Türkiye tarafından “hattın kesintisiz çalışacağı garantisi” verilmiş olup, Türkiye, hat çalışır durumda iken, terörden dolayı yaşanabilecek bir kesinti, aksama durumunda tarafların ekonomik kayıplarını karşılayacağını da garanti etmiştir (Pamir, 1999, s. 19-20). Böyle bir garantiye rağmen terör saldırılarının tamamen önlenmesi mümkün olmamıştır. Ve bu durum Türkiye'nin enerji güvenliğinin yanı sıra uluslararası imajını da olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan enerji hatlarının güvenliğinin sağlanması, enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik politikaların hayata geçirilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu gerekliliğin en önemli nedeni, kaynak akışını kesintisiz bir şekilde sağlamaktır. Kaynak akışının kesintisiz bir şekilde sağlanması için petrol ve doğalgaz boru hatları ile diğer enerji iletim kanallarının güvenliğinin tam manasıyla sağlanması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de enerjinin güvenliği için geliştirilen projeler kısmen başarılı olabildiği gibi, her bir projeyi hayata geçirmek için finansal desteğe ihtiyaç duyulması bazı projelerin gerçekleştirilmesinde sıkıntıların yaşanmasına da neden olmuştur (Erkan, 2015, s. 132-133).

Enerji güvenliğini sağlamak, Churchill’in de ifade ettiği üzere, sadece petrole dayalı bir olgu olmaktan çıkmış, ekonomik büyüme ve siyasi gücün korunmasının yanı sıra enerjinin üretilmesinden taşınmasına kadar olan kritik enerji altyapılarının korunmasını da içeren şemsiye bir kavrama dönüşmüştür (Çelikpala, 2014, s. 82). Bölgesel olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden geçen transit boru hatlarına yönelik PKK tarafından yapılmış olan saldırılar, Türkiye'nin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilediği gibi, enerjinin güvenli bir şekilde ulaştırılmasının önünü kesmekte ve siyasi gücün de etkinliğini sekteye uğratabilmektedir (Akın, 2015, s. 44). Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yoğunlaşan PKK'nın terör eylemlerinin her iki bölgenin kırsal alanlardaki boru hatlarını hedef aldığı görülmektedir. Bu çerçevede özellikle تنها kırsal alanların yaygın olduğu ve daha küçük yerleşimlerin bulunduğu Ağrı, Mardin, Batman gibi illerde saldırıların yoğunlaştığı söylenebilir (Akın, 2015, s. 45).

Her ne kadar PKK pek çok devlet tarafından terör örgütü olarak nitelendirilse de, söz konusu örgüte destek veren ülkeler de bulunmaktadır. Bazı devletlerin PKK'ya destek vermelerinin en önemli sebebi, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini zayıflatmakla yakından ilgilidir. Son on-on iki yıldır enerji altyapılarına yönelik terör eylemlerinin artış içerisinde olması, PKK'nın amaçlarının, yapısının ve etkisinin de dönüşüm geçirmekte olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. PKK'nın, İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı'nın yanı sıra Azerbaycan'dan gelen boru hatlarına yönelik olarak da saldırılar gerçekleştirmesinin, Türkiye'nin küresel enerji piyasasındaki rolüne önemli bir meydan okuma olduğu söylenebilir (Akyüz, 2015, s. 530). Enerji kaynaklarının tüketiciye iletimi noktasında transit konumda bulunan ülkeler için terörizm tehdidi, enerji nakil hatları üzerinde güvenlik risklerinin yeniden gözden geçirilmesi zarureti ortaya çıkarmaktadır. Her geçen gün artmakta olan enerji altyapılarına yönelik saldırıların önlenmesi için hat güvenliğinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin yanı sıra hatların en baştan sorunsuz bölgelerden geçirilmesi yönündeki tedbirler de alınabilir ki, bu Türkiye örneğinde çok da kolay değildir. Türkiye'nin jeopolitik özelliklerinin yanı sıra küresel siyasetteki yeri de göz önünde

bulundurulduğunda, PKK'nin özellikle 2000'li yıllarda saldırılarını enerji altyapısına yöneltmesi sürpriz değildir. Bu noktada, Türkiye'nin küresel enerji piyasasındaki ve uluslararası politikadaki yerini hedef alan bu saldırıların önlenmesi büyük bir hayatiyet arz etmektedir (Erkan, 2015, s. 133-134).

Sonuç

Sonuç olarak, yaşamın merkezinde yer alan enerjinin değişen koşullara bağlı olarak hayatımızda daha da önemli bir hale gelmeye başladığı değerlendirilmektedir. Enerji güvenliği kavramı I. Dünya Savaşı öncesinde sadece tek bir kaynağın kullanılmasında ana belirleyici olmuşken, günümüze yakın bir zamanda meydana gelen gelişmeler enerji güvenliği kavramının algısında bir değişimin yaşanmasına da neden olarak kavramın içeriğini genişletmiştir. Türkiye'nin doğu-batı arasında enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhında yer alması enerji güvenliği kavramını Türkiye için de önemli bir hale getirmiştir. Boru hatlarının geçeceği güzergâhların güvenliği hususunda transit ülkeler tüm taraflara güvence vermektedir. Bu güvenin sektöre uğraması Türkiye açısından olumsuz bir algının ortaya çıkmasına neden olacak ve sadece Türkiye'nin değil aynı zamanda konuyla bağlantılı üçüncü tarafların da zarar görmesine sebebiyet verecektir.

Enerji güvenliği bağlamında enerjinin güvenli yollardan, makul fiyatlarla ve ekonomik kayıpları minimum seviyeye indirecek şekilde taşınması büyük bir hayatiyet arz etmektedir. Bunun sağlanması için de gerekli tedbirler alınmalıdır. Ancak hiçbir saldırıya karşı anlık bir önlem alınması mümkün olmadığından bu saldırıları tamamen ortadan kaldırmak da mümkün değildir.

Türkiye uzun yıllardan beri PKK terör örgütüyle mücadele etmektedir. Terör örgütünün 1980'li yıllarda başlayan faaliyetleri ilk başta adam kaçıрма, bombalı eylem düzenleme, karakol basma, sivil halkı öldürme, vur-kaç taktiği gibi farklı eylemler şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak örgüt zaman içinde gerçekleştirdiği eylemlerde çeşitlenmeye gitmiş ve böylelikle sesini daha fazla duyurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede örgüt bir yandan daha önce yaptığı eylemlere devam ederken bir yandan da, Türkiye'den geçen enerji nakil hatlarına yönelik saldırı faaliyetleri de gerçekleştirmeye başlamıştır.

Boru hatları ülkeler arasında enerji taşınması hususunda en güvenilir, kestirme yollar oldukları gibi, maliyet açısından da daha avantajlı olmaları nedeniyle enerji ticaretinde tercih edilmektedirler. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden yurt içine ulaşan transit geçişli boru hatları Türkiye üzerinden enerji taşınması hususunda önemli bir yere sahiptirler. PKK tarafından boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların genel bir incelemesi yapıldığında, terör örgütünün özellikle 2000'li yıllarla birlikte İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı'na, BTE Doğalgaz Boru Hattı'na, BTC Ham Petrol Boru Hattı'na ve Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı'na yönelik çok sayıda saldırı gerçekleştirdiği görülmekte ve söz konusu saldırıların genellikle yaz aylarında yoğunlaştığı tespit edilmektedir.⁵ Bu alandaki yoğunluk, PKK terör örgütünün aktif

⁵ Türkiye'ye yönelik PKK terör eylemlerinin analiz edildiği "PKK Terörünün Analizi" adlı çalışmada, kış aylarında operasyonel kabiliyeti olmayan PKK terör örgütünün bahar ve yaz aylarında saldırıya geçtiğinin gözlemlendiği, bu durumun özellikle çalışmadaki 14 nolu Grafik'te açık bir şekilde görülebileceği, söz konusu grafikte "Askeri Hedefler", "Polis Hedefleri", "Sivil Hedefler" ve "Kamu Binası ve Altyapı Hedefleri" gibi dört farklı hedef sınırlamasının tamamında PKK saldırılarının ilkbahar ve yaz aylarında yoğunlaştığı ifade olunmuştur. Bkz. Alptekin, 2019, s. 123.

olarak bulunduğu coğrafya ile paralellik göstermektedir. Türkiye'nin uluslararası enerji piyasasındaki konumunu zayıflatmak, bu alanda üçüncü taraflara verdiği güvenlik garantilerini boşa çıkarmak ve ekonomik olarak hem Türkiye'ye hem de enerji arz ve talep eden ülkelere zarar vermek gibi maksatlarla PKK'nın bu saldırılara yöneldiği söylenebilir. Ayrıca özellikle BOTAŞ ve TPAO gibi devlet kuruluşlarının sahip olduğu boru hatlarına yönelik saldırıların amacının da bölgedeki devlet otoritesini tahrip etmek olduğu söylenebilir.

PKK tarafından boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların özellikle arz güvenliğinin sağlanması için kaynak çeşitlenmesi yapılması noktasında da ülkenin enerji güvenliğine önemli bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Enerji talebinde doğan artış da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye gibi enerjisini dışarıdan satın alan ülkeler için kaynak çeşitlendirilmesi son derece elzemdir ve enerji nakil hatları çerçevesinde PKK tarafından enerji altyapılarına yapılan saldırıların bu çeşitlendirme arayışını baltaladığı söylenebilir.

Türkiye her ne kadar enerji altyapısına yönelik saldırılara maruz kalsa da, coğrafyasının verdiği avantaj nedeniyle bir geçiş koridoru olma rolünü devam ettirmekte ve karadan Batıya enerji ulaştırılması hususunda son derece önemli konumda bulunmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin yapması gereken boru hatlarının inşası için daha güvenilir bölgelerin tercih edilmesi ve mevcut boru hatlarına yönelik olarak da gelişen teknolojinin olanaklarında da faydalanılarak daha etkili tedbirlerin alınmasıdır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author(s).

EXTENDED ABSTRACT

Energy is an indispensable element in terms of continuation of life and protection and enhancement of existing civilization level. Today, all of the states are highly dependent on energy for their economic development. Therefore, having the own energy resources gives a country an important advantage over other states. Energy supply security comes to the forefront as an important concept for the countries as Turkey, who must import the most of their energy need. In this respect, the supply of energy safely and continuously from reliable suppliers is called as energy security. Turkey is neighbor to the regions, which has rich energy resources, although not having sufficient energy resources. This is a great advantage in terms of energy supply. It could be said that the energy transportation routes passing over Turkey, which has started to be realized especially since the middle of 1990s, have made a significant contribution both to energy security of Turkey and to the goal of becoming an energy corridor. Today Turkey has become a point of intersection of energy routes both lying east-west direction pipelines, which carries Caspian Basin energy resources, and lying north-south direction pipelines, which carries Russian and Iraqi energy resources. The growing number of transit lines that carry energy to both Turkey, and the international markets via Turkey gave rise to increasing concerns about energy security in the country. The one of the most important factor that triggered “the concerns” is no doubt that PKK terrorist organization, who has been fought since the mid-1980s by Turkey, and is one of the most dangerous active terrorist organization of the today’s world. The regions, where the PKK mostly active within the country, are mainly the eastern and southeastern Anatolian regions. And these regions are home of the pipelines, which come from Caspian region, and as well as natural gas pipeline coming from Iran and natural gas and petroleum pipelines coming from the Iraq. In this context the overlap of pipeline routes with the PKK main action area raises concerns about energy security. Although the PKK mainly preferred classic acts of terrorism such as kidnapping, assassination, road blocking, outposting, in due course it also adopted different types of action for purposes such as attracting more public attention and giving messages regarding international politics. The PKK reduced its actions in the early 2000s after the capture of the so called organization leader Abdullah Öcalan in 1999. However, it has returned its actions onwards 2004 and in this context started to target the pipelines, which passing over Turkey, for the purposes are to increase its support in the international arena and to realize the agenda of the supporter governments as well. Among the objectives of the PKK’s these types of attacks, which targets the energy transmission lines, could be listed as to weaken Turkey’s position as a transit country, to damage the country in economic sense, and to eliminate the sense of confidence towards Turkey in international arena. In this framework, it is seen that the PKK continued its attacks on the pipelines by increasing the period called the “Solution Process”. Especially the attack in 2008 on the BTC pipeline, which has international importance, has been one of the most serious one on the energy infrastructures in the country at this period. It is observed that the PKK, which accelerated its actions upon the end of the Solution Process in 2015, intensified its attacks on the pipelines, especially in the 2015-2016 period. However, in line with the intensified military measures and the civil war that started in Syria, the actions of the PKK towards the pipelines decreased since 2017 in parallel with the decrease in the PKK’s actions in the country. In this context, the acts of PKK directed to energy transmission lines in Turkey, especially from 2004,

when the PKK started to intensify their actions towards these lines, are listed chronologically in this study. Followed that by giving the assessment regarding the target of the attacks, it has been tried to be foreseen what the potential impact of these attacks on Turkey's energy security.

Kaynakça

- Acar, Ç., Bülbül S., Gümrah F., Metin Ç. & Parlaktuna M. (2007). *Petrol ve Doğalgaz*. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Acer, Y. vd. (2011). *Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu*. USAK Yayınevi.
- Akbaş, F. ve Ürün, E. (2016). Enerji Güvenliği: Bölgesel Enerji Merkezi: Türkiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICEBSS Özel Sayısı, 103-113.
- Akın, H. (2015). *Türkiye’de Enerji Boru Hattı Taşımacılığında Güvenlik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Akyüz, E. (2015). “Türkiye’nin Nükleer Enerji Politikası ve Terör Tehdidi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 40, 523-536. <https://doi.org/10.9761/JASSS3156>
- Alptekin, H. (2019). *PKK Terörü’nün Analizi*. SETA Kitapları.
- Altay, H., Ekinci, A. & Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu’da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-288.
- Anadolu Ajansı (2015a). “Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-iran-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj/22220>
- Anadolu Ajansı (2015b). “Terör Saldırılarının Yeni Hedefi Enerji Hatları”. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/teror-saldirilarinin-yeni-hedefi-enerji-hatlari/18004>
- Anadolu Ajansı (2015c). “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattına Saldırı”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-saldiri/21773>
- Anadolu Ajansı (2015d). “Terör Örgütü Hem Süreci Hem de Huzuru Hedef Aldı”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-hem-sureci-hem-de-huzuru-hedef-aldi/19662>
- Anadolu Ajansı (2015e). Doğal Gaz Boru Hattına Saldırı Girişimi. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dogal-gaz-boru-hattina-saldiri-girisimi/19780>
- Anadolu Ajansı (2015f). “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı’na Terör Saldırısı Engellendi”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-teror-saldirisi-engellendi/494740>
- Anadolu Ajansı (2017). “Terör Örgütü PKK’dan Enerji Nakil Hattına Saldırı”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-pkkdan-enerji-nakil-hattina-saldiri/796242#!>
- Anadolu Ajansı (2018). “Teröristlerden Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj Girişimi”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teroristlerden-turkiye-iran-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj-girisimi/1116108>
- Batı, G. F. (2017). Küresel Enerji Politikasında Balkan Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği Paradigması. *Journal EMI Dergisi*, 1(1), 19-28.
- BBC (2008). “Kerkük-Ceyhan’a PKK Sabotajı”. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/11/printable/081122_pkk.shtml
- BBC (2016). Kerkük-Yumurtalık Petrolüne Sabotaj Kesintisi. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160218_petrolboruhatti
- BOTAŞ (2015). 2015-2019 Stratejik Planı. https://www.botas.gov.tr/uploads/galeri/strplan_2015-19_tr.pdf

- BOTAŞ (t.y.). Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı. <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13>
- Campos, A., Fernandes, C. P. (2017). The Geopolitics of Energy. In Carla Patricio Fernandes ve Teresa Ferreira Rodrigues (Eds.), *Geopolitics of Energy and Energy Security* (pp. 23-41) Instituto da Defesa Nacional.
- Canar, B. (2013). *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*. Phoenix Yayınevi.
- Cantenar, Ö. F., Tümlü, F. (2016). PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıfatı Açısından Analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1-22.
- CNN (2010). Ağrı'da Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/07/21/agrida.dogalgaz.boru.hattinda.patlama/584205.0/index.html>
- Cumhuriyet (2012). PKK Yine Saldırdı: 28 Asker Yaralı. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/377634/PKK_yine_saldirdi__28_asker_yarali.html
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), 75-99.
- Doster, B. (2014). Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. 23-24 Eylül 2014. Kocaeli: Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi.
- Erkal, H. Y. (2018). Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-78.
- Erkan, A. Ç. (2015). Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz. *Karadeniz Araştırmaları*, 45, 127-150.
- Gazel, F. (2004). *Mavi Akım Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*. Metis Yayınları.
- Global Terrorism Database (t.y.). "Search Terms: (PKK)". <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?search=PKK&sa.x=25&sa.y=9>
- Global Terrorism Database (t.y.). "Search The Database". <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&search=PKK&ob=GT DID&od=desc&page=14&count=100#results-table>
- Güney, N. A. (2016). Enerji Güvenliği: Kritik Enerji Alt Yapısı ve Türkiye. BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/incele/2297/-enerji-guvenligi--kritik-enerji-alt-yapisi-ve-turkiye/#.XQCNOVUzBIU>
- Habertürk (2010). Petrol Boru Hattındaki Yangın Söndürüldü. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/529312-petrol-boru-hattindaki-yanigin-sonduruldu>
- Habertürk (2011). Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/658026-dogalgaz-boru-hattinda-patlama>
- Habertürk (2012). Kerkük-Yumurtalık Petrol Hattında Patlama!. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/731185-kerkuk-yumurtalik-petrol-hattinda-patlama>
- Haberler.com (2006). Batman'da Petrol Boru Hattında Patlama. <https://www.haberler.com/batman-da-petrol-boru-hattinda-patlama-2-haberi/>

- Haberler.com (2008). PKK Botaş Boru Hattına Saldırdı. <https://www.haberler.com/pkk-botas-boru-hattina-saldirdi-haberi>
- Hürriyet (2004). Petrol Boru Hattına Sabotaj. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/petrol-boru-hattina-sabotaj-268010>
- Hürriyet (2005a). Batman'da Petrol Boru Hattında Patlama. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-petrol-boru-hattinda-patlama-323356>
- Hürriyet (2005b). Batman'da Akıl Almaz Petrol Hırsızlığı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-akil-almaz-petrol-hirsizligi-3390306>
- Hürriyet (2006). PKK'lı Teröristler Doğalgaz Boru Hattına Saldırdı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkkli-teroristler-dogalgaz-boru-hattina-saldirdi-4460661>
- Hürriyet (2008). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Yangın Sürüyor. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/baku-tiflis-ceyhan-boru-hattinda-yangin-suruyor-9593521>
- Hürriyet (2010a). BOTAŞ Boru Hattında Yangın: 2 Ölü. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/botas-boru-hattinda-yangin-2-olu-15527457>
- Hürriyet (2010b). PKK Ağrı'da Boru Hattına Saldırdı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-agrida-boru-hattina-saldirdi-15631513>
- Hürriyet (2011). Batman'da Petrol Sahasına Saldırı: 3 Ölü. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-petrol-sahasina-saldiri-3-olu-19314350>
- Hürriyet (2012a). Sarıkamış'ta Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sarikamista-dogalgaz-boru-hattinda-patlama-20653123>
- Hürriyet (2012b). Kars'ta Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/karsta-dogalgaz-boru-hattinda-patlama-21619085>
- Hürriyet (2012c). Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattında Yangın. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattinda-yangin-21313992>
- Hürriyet (2012d). NATO Petrol Boru Hattında Patlama. <http://www.hurriyet.com.tr/video/nato-petrol-boru-hattinda-patlama-36067730>
- Hürriyet (2012e). PKK İran Doğalgaz boru hattına saldırdı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-iran-dogalgaz-boru-hattina-saldirdi-21648259>
- Hürriyet (2014). BTC Patlamasıyla İlgili Şok İddia. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/btc-patlamasiyla-iligili-sok-iddia-27751142>
- Hürriyet (2015). PKK'dan Doğalgaz Boru Hattına Saldırı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-saldiri-29895169>
- Hürriyet (2016). PKK, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattına Saldırdı. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/pkk-kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-saldirdi-40057178>
- İlbaş, M. (2014). *Enerji-Politik Dünya ve Türkiye*. Berikan Yayınevi.

- İnşaat Mühendisleri Odası (2015). Boru Hatlarının Korunması. http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/e5e1111447bc228_ek.pdf?tipi=2&turu=X&sube=4
- İnternet Haber (2005). PKK'dan Boru Hattına Saldırı. <https://www.internethaber.com/pkkdan-boru-hattina-saldiri-1115483h.htm>
- İşeri, E., Dilek, A. O. (2012). Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları. *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 229-248.
- Kakışım, C. (2017). Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 431-450.
- Karabulut, B. (2013). *Strateji Jeostrateji Jeopolitik*. Barış Kitap.
- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 31-54.
- Kartoğlu, C. (2010). *Hazar Denizi Bölgesi Petrol-Doğalgaz İhraç Boru Hatlarının Hazar Denizi Kıyısı Ülkeleri ve Türkiye Açısından Önemi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kasapoğlu, C. (2016). Türkiye'nin Gelecekteki Siber Savunma Ortamı. EDAM, http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2016/04/edam_siber_guvenlik_b1.pdf
- Kökner, A. M. (2009). The Epidemic of Energy Terrorism. In Gal Luft ve Anne Korin (Eds.), *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook* (pp. 18-31). Praeger.
- Memur-Sen (2019). "Çalışma Hayatı ve Terör Raporu: 2015-2018". http://kamujans.com/images/dosyalarim/9_HAZIRAN_RAPOR.pdf
- Milliyet (2006). PKK'dan Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj-257555>
- Milliyet (2010). "Rus Transneft Başkanı: Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi Durdu". <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/rus-transneft-baskani-samsun-ceyhan-petrol-boru-hatti-projesi-durdu-1289338>
- NTV (2015). Kars'ta Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/karsta-dogalgaz-boru-hattina-terorsaldirisi,tdbGRC0XHU2O3ImffVeEEQ>
- Özalp, M. (2018). *Küresel Enerji Denklemi Merkez Ülke: Türkiye*. Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, V. (2018). *Rusya'nın Kodları*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Özev, M. H. (2017). *Küresel Denkleme Türkiye'nin Enerji Güvenliği*. SETA Yayınları.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekâtı. *Akademik Orta Doğu*, 8(1), 101-114.
- Özgen, C. (2015). *Rota Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği*. Gece Kitaplığı.
- Pamir, N. (1999). *Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*. ASAM.
- Pamir, N. (2015). *Enerjinin İktidarı*. Hayygrup Yayıncılık.
- Petrol Hakkında Herşey (t.y.). "http://petrol-petroleum.blogspot.com/p/mevcut-boru-hatlarimiz.html"

- Reuters (2010). Transneft: Samsun-Ceyhan Bağlantı Görüşmeleri Durdu. <https://www.reuters.com/article/us-russia-summit-transneft-samsun/transneft-says-samsun-ceyhan-link-talks-stalled-idUSTRE68D2PC20100914>
- Sabah (2011). BOTAŞ Boru Hattına Terör Saldırısı. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/08/04/botas-boru-hattina-teror-saldirisi>
- Sabah (2016). “Siirt’te Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı!”. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/11/28/siirtte-dogalgaz-boru-hattina-teror-saldirisi>
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4378-4391.
- Skeet, I. (1996). Geopolitics of Energy. *Energy Exploration & Exploitation*, 14(3/4), 265-272.
- Sputnik (2015). Türkiye’nin Siyasi Sorunları Enerji Güvenliğini de Tehlikeye Atabilir. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201507301016849678/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2008). Türkiye’nin Enerji Stratejisi. http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2016). Kerkük - Yumurtalık Boru Hattı İle İlgili Açıklama. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Kerkuk-Yumurtalik-Boru-Hatti-Ile-Ilgili-Aciklama>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (t.y.a). Petrol Boru Hatları. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (t.y.b). Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>
- TANAP (t.y.). TANAP nedir?. <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>
- TBMM (2015). Yazılı Soru Önergesi. <https://www.tbmm.gov.tr/d24/7/7-58016c.pdf>
- Telli, A. (2014). Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri. 23-24 Eylül 2014. Kocaeli: Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi.
- Telli, A. (t.y.). A Bridge Between East and West: Turkey’s Energy Policy. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014091859guvenlik-31.pdf>
- Turkey Tribune (2016). Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı’na PKK’dan Sabotaj. <https://www.turkeytribune.com/tr/2016/02/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-pkkdan-sabotaj/#>
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (t.y.). 11. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Şûrası Sonuç Bildirgesi. <https://www.utikad.org.tr/images/BilgiBankasi/11ulastirmadenizcilikvehaberlesmesurasisonucbildirgesi-2652.pdf>
- Weiss, A. S., vd. (2012). Promoting International Energy Security. https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR1144z2.html